

Važnost oca za zdravi duhovni život

Mihály SZENTMÁRTONI

Sažetak

Rasprava o važnosti oca za djetetov psihički razvoj dobiva svoju aktualnost od sve nejasnije uloge oca u obiteljskom sustavu. U ovoj se studiji promatra važnost očeve prisutnosti u djetetovu životu uz opasku da iako je njegova uloga važna za formiranje djetetova identiteta, ipak nije njegov temelj. Takav iznijansirani pristup vrijedi i za razvoj religioznosti. Očeva slika ne utemeljuje sliku o Bogu, nego samo simbolizira, a razvoj religioznosti slijedi psihički proces diferencijacije i razlučivanja, a ne projekcije. Religija nije puka psihička funkcija, nego čovjekov stav prema stvarnosti.

Uvod

U godini smo posvećenju Ocu. Napisano velikim početnim slovom, jasno je da se ova rečenica odnosi na Boga Oca. Uz tu se tvrdnju gotovo neizbježno nameće pitanje i oca pisano malim početnim slovom, tj. zemaljskog oca: njegova uloga i važnost ne samo za djetetov psihički nego i religiozni i duhovni razvoj. Suvišno bi bilo dokazivati da su očeva slika i uloga ušle u duboku krizu. O važnosti oca za djetetov uravnotežen razvoj, vode se žestoke rasprave po svem svijetu među stručnjacima različitih područja. Neki pišu o »društvu bez oca«, drugi o »sumraku boga oca«, a neki pak o »preporodu oca« – svatko već prema svom svjetonazoru,¹ jer tu nije riječ samo o činjenicama, nego često i o ideologijama, pokretima, čak raznim manipulacijama. Svrha je ovog studija da segne u pozadinu tih utjecaja te da promotri zakonitost odnosno neodrživost nekih opće prihvaćenih uvjerenja na tom području.

Uloga oca u djetetovu psihičkom razvoju

Uloga oca u razvoju i odgoju djeteta može se promatrati s različitih vidika; ona se ostvaruje na različitim razinama. Otac ima prije svega važnu ulogu u razvoju sposobnosti za međuljudske odnose. Iako otac ne posvećuje djetetu toliko vremena kao majka, ipak je prisutan u njegovu životu, pa se nužno razvija između njih osjećajna veza. Taj je odnos drukčije naravi nego onaj s majkom,

1 Primjerice, BADINTER, E., *Die Identität des Mannes*, Piper Verlag, München 1997.

a može se osvijetliti igrom s djetetom: igra očevâ i djece događa se ciklički, a vrhunac igre je uzbuđenje nakon čega slijedi razdoblje niskog napona. Majke daju prednost klasičnim igrama, pa njihov odnos nosi biljeg dublje uzajamnosti.

Kako dijete raste, tako raste i važnost očeve uloge u smislu oblikovanja. Puno znači već i to ako je otac sposoban i voljan dijeliti radost s djetetom zbog njegova uspjeha. To dijete potiče na dalju kreativnost. Može se uočiti određeni kontinuitet između rane očeve prisutnosti u djetetovu životu i potonjeg odnosa među njima. Otac koji se nije puno bavio djetetom dok je ono bilo malo, poslije će teže moći uspostaviti značajan odnos s njim. Posljedica toga može biti otuđenost jednoga od drugoga.

Mimo izravnog utjecaja važan je i onaj *neizravan*, posredan, tj. odnos oca prema cjelini obitelji. Prva okolnost koja će poslije biti značajna jest očev odnos prema majci za vrijeme trudnoće. Ima jedna neobična pojava u psihologiji: roditelji se na neki način uvijek odaju djetetu glede toga jesu li ga željeli ili im se »dogodilo«, tj. da je neočekivano ušlo u njihov život razbijajući tako njihovu bračnu idilu.² Vjerojatno je to glas potisnutog osjećaja krivnje, što dijete registrira te postepeno ugrađuje u svoju sliku o roditeljima.

Odsutni otac ne samo da ne učini mnogo toga što bi trebao za svoje dijete, nego može biti i neizravna zapreka za njegov razvoj, tj. otežavanjem majčine uloge u zadovoljavanju materijalnih dobara, tjelesnog kontakta i emocionalnog razvoja. Osim toga, otac postaje nestvarnim, umjetno tvorenim bićem u djetetovoj mašti koji u jednom trenutku izaziva ljutnju zbog razočaranja, u drugom čežnju za idealiziranim ocem. Dijete naime živi u trajnoj tjeskobnoj nesigurnosti s obzirom na identiteta svoga oca: tko je zapravo njegov otac? Divan lik kojem se može diviti i koji bi ga zasigurno volio da majka nije tako zločesto postupala s njim, ili naprotiv, njegov otac je zločesti čovjek koji ih je napustio, pa je stoga bolje izgubiti ga zauvijek nego ga tražiti.

Osnovni problem rastave za dijete jest to što pati zbog poljuljane ravnoteže u obiteljskom sustavu te zbog trajne napetosti između oba roditelja. Od toga je samo jedan korak do zaključka da je vjerojatno ono krivo za neslogu svojih roditelja. Pri ovome je potrebno spomenuti jednu vrlo čestu predrasudu samohranih majki: od njih se čuje nerijetko da će odsad biti i majka i otac djetetu. Na žalost, ni jedna majka ne može zamijeniti oca. Ona može pojačati svoju majčinsku brižnost, ali ne može zamijeniti očev svijet, jer tu nije riječ samo o jednoj osobi nego o čitavom jednom svijetu, o svijetu muškarca koji predstavlja drukčije vrijednosti i drukčije odnose prema djetetu, nego svijet žene. Rastavom roditelja iz djetetova života donekle odlazi jedan svijet. Neka majka ostane »samo« majka i bolje je da pusti da dijete barem u mašti dijalogizira sa svojim »dobrim« ocem, jer dijete ima potrebu i pravo na svog oca.³

2 Usp. FENGLER, T., *Indesiderato*, u *Psicologia Contemporanea* 17 (1990) 44–48.

3 Usp. BENARD, C., SCHLAFFER, E., *L'alibi di pape*, in *Psicologia Contemporanea* 21 (1994) 50–57.

Traganje za identitetom

Na dubljoj psihološkoj razini dvije su zadaće koje dijete u svom razvoju mora ostvariti a koje se jako otežavaju očevim odlaskom iz njegova života. Prva zadaća je razrješenje prošlih navezanosti što je osobito važan uvjet da se izgradi samostalna osobnost; druga je simboličko preuzimanje budućih uloga što je pak uvjet da se izgradi zaručnički odnosno roditeljski identitet. Uvjet za pozitivan ishod ovog traganja jest sposobnost da se daje odgovor na dva, na prvi pogled vrlo jednostavna pitanja: »Tko je moj otac?« i »Čije sam ja dijete?«

»Pomozite mi da odaberem oca« – obratila se psihologu jedna devetnaestogodišnja djevojka, koja se osjećala podijeljenom između dva muškarca. Jedan je njezin tjelesni otac, drugi je novi muž njezine majke. S obzirom na ovog drugog nije joj jasno čak ni to, kakav je njihov rodbinski odnos, stoga ga jednostavno oslovljava imenom: Ivan. Djevojka pripovijeda kako su je roditelji zapustili do njezine šesnaeste godine, neprestano su se svadali. Osjeća se izgubljenom u obitelji, ali i u svom tijelu. Sjeća se oca kao onoga koji se brinuo za nju dok je bila mala, ali kad su započele svađe, nije imao više vremena za nju. Ivan ju je posvojio i puno joj je pomogao, premda vjerojatno nije ni svjestan toga. Na pitanje u čemu joj je pomogao, djevojka odgovara: »U tome, da prežive u meni pozitivna sjećanja na mog oca iz ranog djetinjstva.«

U svijesti ove djevojke nadmeću se dvije slike: slika »stvarnog oca«, koji ju je zapustio, i slika »surogat–oca« koji se sad brine za nju. Zahvaljujući tom drugom, djevojka se bolje osjeća od svoje šesnaeste godine naovamo. Taj joj je čovjek vratio samopouzdanje, sigurnost. Ali to nije dovoljno, potrebno je još nešto. Ivan nije njezin otac, a da bi postala odrasla žena, potrebno je da definira svoj odnos prema onom muškarcu koji ju je pozvao u život zajedno s njezinom majkom. Budući da mora podijeliti svoju ljubav između dva muškarca, ishod nužno uključuje odbijanje jednoga prihvaćajući drugoga. Nadljudski i neljudski zadatak. Mnogi današnji mladi nisu toliko buntovni, koliko u potrazi za izgubljenim ocem.⁴

Nasreću, u psihologiji ne postoje zakonitosti u strogom smislu te riječi. Nikad se ne može sa sigurnošću reći da će netko postati ovakav ili onakav, samo zato što je imao takvog oca ili takvu majku. Odsutnost oca, naime, može mladog čovjeka potaknuti i na razmišljanje i odluku da ne ponovi pogrešku svojih roditelja, brodolom njihova braka. Spomenuta djevojka ovako sažima svoja iskustva: »Nastojim ne zaljubiti se. Jer kad se jednom udam, hoću da moj brak bude solidan i trajan. Ne želim rastavu. Ne želim da moja djeca prepate sve ono što sam ja prepatila.« Ovaj način razmišljanja naznačuje da djevojka traži svoje nutarnje jedinstvo koje je bilo prekinuto slomom

4 Usp. ANATRELLA, T., *Adolescences au fil des jours*, Cerf, Paris 1991., 17–19.

očeve slike. Osnovni je imperativ mlade duše u razvoju da »odabere oca«, još točnije da ga smjesti na pravo mjesto. Svrha psihoterapije i bilo kakve druge pomoći jest učiniti osobu ponovno djetetom, da bi jednog dana i sama mogla postati roditeljem.

Dalja zadaća mladenačke dobi jest potraga za budućom roditeljskom ulogom, tj. odgovor na pitanje: »Kakav ću otac/majka biti ja jednoga dana?« Tony Anatrella, poznati francuski psiholog analizira tu pojavu primjerom jedne sedamnaestogodišnje djevojke. Djevojka živi sa svojom majkom, oca nije vidjela već nekoliko godina. Roditelji su se rastali kad je ona imala osam godina. Ovaj tren muči se oko definiranja svog odnosa prema majci. Nalazi da je taj odnos teret. »Često sanjam o tome da ću izaći iz ove ljuske, otići nekamo i raditi što hoću. Katkad se uhvatim da jedva čekam da ili majka ili ja odemo od kuće da mogu malo slobodno disati. Nas dvije smo se stopile u jedan odnos u kojem nema mjesta za izmjenu gledišta. Nema sumnje, razmišljamo mi, samo svaka za sebe. Ali kad smo zajedno, ne nalazimo zajedničku temu. Plačemo, osjećamo se krivcima, a bojimo se rastanka.«⁵

U ovom suživotu u kojem je izgubljena sloboda teško je stvoriti smisleni odnos, jer manjka ona distanca koja je potrebna za dijalog a da se ne utopi u svijet drugog. Tako mlad čovjek ostaje zarobljen u odnosu majka–dijete iz kojega se ne može istrgnuti ako nije prisutna treća osoba, tj. otac. Troje je potrebno da bi se rodio pojedinac, da postanemo netko. Majka sama nije dovoljna za to, jer ne posjeduje one simboličke snage koje su sposobne osamostaliti dijete.

Naime, sam majčinski odnos nije dovoljan ni za to da se u djetetu razviju svi osjećaji te da se kristalizira dilema između ljubavi i mržnje koja se potom može racionalno razriješiti. Majka i dijete možda mogu podijeliti osjećaje, ali ih ne mogu racionalno analizirati. Kad dijete stupi u različit odnos s majkom i ocem, tek tada počinje biti samostalno. Ako se zaustavi samo na odnosu s majkom, vrlo brzo morat će otkriti da je ta »linija« često »zauzeta«, tj. majka nema sluha ili vremena za neke »stvari«. Zbog svega toga očeva prisutnost nije samo nekakav ukras što ga majka može po vlastitom uvjerenju odstraniti, ili čega bi se otac mogao dragovoljno odreći, nego je riječ o uvjetu za individualizaciju.

Ono dijete koje je postalo zarobljenikom samo majčinskog simbola, težit će maštanju umjesto realističnih eksperimentiranja da iskuša svoje komunikacijske sposobnosti. Stoga je jasno da je djevojci teško razgovarati s majkom. Da bi mogla izaći iz ove »slijepe« ulice, mora uložiti dodatne psihičke napore da nadoknadi ono što je očeva prisutnost mogla proizvesti gotovo neprimjetno. Ta je okolnost razlogom da su mladi »ranjivi«: imaju, naime, nepotpunu, razbijenu roditeljsku sliku. Naglašujemo da su obje slike, ne samo odsutnog oca nego i prisutne majke, napotpune, načete. I ne možemo se tješiti govoreći da

5 Usp. *isto*, 53–55.

u »supermarketu identifikacija« mogu naći ideale u liku nekog glumca ili junaka. Ovaj optimizam ne potvrđuju klinička opažanja. Dijete ima potrebu i za majkom i za ocem, pa je dijete bez oca uvijek ranjivo. Ona žena koja hoće imati samo dijete, bez oca, oduzima nešto vrlo važno iz djetetova života. Takvo će dijete rasti kao pred zrcalom: sebe će vidjeti uvijek samo u majci i neće znati kako i kada istupiti iz tog odnosa.

Adolescent se mora suočiti s još jednim problemom u procesu osamostaljenja: mora prebroditi svojevrstu nutarnju krizu. O čemu je riječ, neka nam oslika opet maloprije spomenuti primjer. Djevojka ovako opisuje svoju tjeskobu: »S obzirom na budućnost ne vidim sebe niti kao majku niti kao ženu. Kad pomislim na to da bih i ja mogla imati dijete, odmah se sjetim i toga da ne želim oca pokraj njega; ali budući da znam da dijete ima potrebu za njim, radije se odričem braka. Vidim sebe kao majku bez muža i ženu bez djece. U dubini duše nisam sposobna pomiriti te tri stvarnosti: žena, supruga i majka. Sve što sad govorim, nije međutim samo negativnost; govorim o svemu tomu jer se želim suočiti s budućnošću i ostvariti jednu značajnu vezu.«

Sažimajući dosadašnja razmišljanja možemo reći da otac i majka imaju temeljno značenje za djetetov psihički razvoj. Zahvaljujući odnosima prema njima stvaraju se one niti koje osiguravaju nutarnje jedinstvo i osjećaj za stvarnost, tj. osobni identitet. Ako je bilo koji od roditelja odsutan, djetetu će biti mnogo teže izgraditi nutarnje jedinstvo. No, ipak treba dodati, da sama prisutnost odnosno odsutnost oca u djetetovu životu nije dovoljno tumačenje za sve razvojne probleme. Ne postaju problematični odrasli sva ona djeca koja su rasla bez oca i obratno, neće sva djeca koja dolaze iz sredene obitelji, automatski postati skladne, zrele odrasle osobe.

Uloga oca u razvoju religioznosti

Je li generacija bez oca nužno i bez-božna? Naravno da je odgovor niječan, premda može imati poteškoća na planu religioznog razvoja. U psihologiji, naime, ne postoji – srećom – uzročnost u strogom smislu riječi. Sumnjiva je ona psihologija koja uvijek nanovo zaključuje sa suverenom sigurnošću da je netko postao ovakav ili onakav, samo zato što je imao ovakvu majku ili onakvog oca ili ga nije ni imao, itd. (očigledan primjer takve pseudopsihologije odrazuje se u knjizi E. Drewermanna o svećenicima!⁶). Psiha ima i svoj samoobrambenih mehanizama koji su sposobni spasiti razvojni proces i onda ako okolnosti nisu idealne.

Kad je riječ o slici Boga, treba dodati još jednu ispravku. Naša predodžba o Bogu nije jednostavna projekcija zemaljskoga oca, nego razvoj pojma o Bogu ima i svoj autonomni dinamizam koji vodi mladog čovjeka prema sve vjero-

6 DREWERMANN, E., *Kleriker. Psychogramm eines Ideals*, Walter Verlag, Olten und Freiburg im Breisgau 1990.

dostojnijim slikama o Bogu. Psihološki proces pri tom nije projekcija, nego generalizacija i diskriminacija. Istraživači na području eksperimentalne psihologije izričito spominju da je taj proces primjenjiv i na oblikovanje pojma o Bogu.⁷ Naravno, stvarnost zemaljskog oca može utjecati na oblikovanje slike o Bogu, ali nije joj temelj. Štoviše, u razvojnu dinamiku slike o Bogu ulazi i majčinska slika.⁸ A u temelju svega je naravna težnja svakog čovjeka za Bogom, kao odgovor na poticaje milosti. S ponešto zanosa mogli bismo ovako reći: Bog jako voli i generaciju bez oca! To je ujedno izazov odraslima da tako govore o Bogu.

Govoriti danas o očinskom liku postavlja niz problema već na leksičkoj razini. Kritika oca kao društvenog lika razdvaja duhove. Stoga je jasno da se i teologija nalazi u određenoj nelagodi kad mora govoriti o Bogu kao ocu. *Katekizam Katoličke crkve* smatrao je potrebnim posvetiti rasvjetljenju toga pojma gotovo čitav jedan odlomak. Još je veća nelagoda kad mora tumačiti smisao »djetinjstva Božjeg« koji je, jasno, odnosan onom o ocu. Kako god htjeli poljepšavati stvari, činjenica je da koračamo prema nečemu što se obično naziva »društvo bez oca«. Ne u smislu da će se djeca rađati bez oca, nego više u psihološkom smislu: očeva uloga je postala nejasna.

Odbojnost prema svemu što odiše »ovisnošću« prisutna je u svim područjima života, pa tako i u religiji. Posljedica toga je otklanjanje svake one religioznosti koja bi se temeljila na ovisnosti, što je osobito slučaj s kršćanstvom. Naime, da bi se protumačilo značenje »djetinjstva« potrebno je najprije suočiti se s kritikom Boga kao oca. Sjetimo se samo triju poznatih kritika uloge oca i slike Boga kao oca. Te tri kritike povezane su s tri velika ljudska i kulturna događaja kojima je zajednička značajka antiautoritarizam.

Prva antiautoritarna revolucija je *psihoanaliza*, osobito poslije Freuda, druga je *revolucija proletarijata*, osobito poslije Marxa, treća je *individualno–egzistencijalna revolucija*, osobito poslije Nietzschea. Nije riječ samo o tri događaja iz prošlosti, ili o nekoj intelektualnoj manjinskoj eliti, nego o događajima koji također označuju budućnost čovjeka, pa tako i naše vjere. U svima trima revolucijama nalazimo snažnu kritiku religije oca, posebice kršćanstva, smatrajući da svako prihvaćanje ovisnosti o ocu znači negaciju samoga sebe.

Osnovni odgovor na sve maloprije navedene kritike nalazimo u Objavi. Kad je riječ o vjeri, onda treba upozoriti da ne daje čovjek Bogu ime, nego Bog objavljuje svoje ime. U Starom zavjetu ime *otac* rabi se uvijek u kontekstu spasenja; nije plod Izraelova religioznog iskustva. Ime *otac* uvijek označuje jednu dijalošku nazočnost u čovjekovu konkretnom životu. To ime služi da se naznači Božji stav prema čovjeku. Sve to naznačuje da nije riječ

7 Usp. HILGARD, E.R., ATKINSON R.C., ATKINSON R.L., *Psicologia. Corso introduttivo*, Giunti, Firenze 1994., 306–308.

8 Usp. MILANESI G., ALETTI M., *Psicologia della religione*, LDC, Torino–Leumann 1974., 47.

o »religioznom sentimentalizmu«, nego o Božjoj samoobjavi. U temeljima božanskog očinstva u judeo–kršćanskoj tradiciji nema postulata neostvarivih sanjarenja temeljenih na otuđenosti, niti o frustraciji zbog različitih očinskih ovisnosti. U temelju našeg pojma Boga Oca stoji slobodni i tajinstveni plan spasenja. Temelj božanskog očinstva je samodefinicija Boga.⁹

Freuda su kritizirali s najrazličitijih pozicija. Philip Reiff govori o »Freudovom genetskom prijeziru religioznog duha«. Freud prihvaća kao religiozne samo osjećaje podložnosti i ovisnosti, sve ostalo je uklonio kao intelektualne fiksacije ili kao pomak primitivnog infantilnog osjećaja.

Anna Maria Rizzuto, koja predaje na Psihoanalitičkom Institutu u New Englandu odbacuje Freudovu osnovnu tezu po kojoj »Bog je ustvari otac«, tj. sublimacija odnosa prema zemaljskom ocu. Takav proces zahtijeva tako složen mentalni proces za koji djetinji um nije sposoban. Osim toga, sublimacija niječe majkama, bakama i sestrama bilo kakvu ulogu u razvoju religioznosti. Freuda uopće ne zanima kakvu ideju o Bogu imaju žene.

Kad već govorimo o tom možemo se sjetiti da je sv. Franjo Asiški imao toliko neprijateljski raspoloženog oca, da je po svim predviđanjima psihoanalize trebao postati ili ateist, odbacujući i samu ideju o Bogu ocu, ili duševni bolesnik. No, Franjo je postao pjesnik Božje nježnosti. Sigurno da je u njegovoj religioznosti imao određenu ulogu njegov sukob s ocem, ali ne samo u negativnom smislu: njegov otac je imao veliku ulogu u oblikovanju duhovnosti svoga sina. Sveti Martin Porres vjerojatno nije nikad ni upoznao svoga tjelesnog oca, jer je rođen kao nezakonito dijete. Ni sveti Augustin nije imao »nježnog oca«, a ipak je imao pozitivnu sliku o Bogu.

Rizzuto radije govori o »predodžbi Boga« (reprezentaciji Boga), što uključuje i intelektualnu elaboraciju pojma Boga. Većina nas u zapadnim kulturama usvaja prve pojmove o Bogu već u prvim godinama života na temelju onoga što čujemo u kući, u školi, u crkvi i u okruženju u kojem živimo. I ateisti imaju neku ideju o Bogu, ali ona je elaborirana na njihov način; mentalna predodžba, neke riječi, ton. U životu djece Bog se nalazi na početku u društvu kraljeva i superheroja, vještica i divova, prijatelja, braće i sestara, roditelja i odgojitelja, policajaca i pilota, itd. Rizzuto donosi dokazni materijal za to da je ideja o Bogu prisutna i u umu onih koji se proglašavaju nevjernicima. Bog se može odbaciti, nijekati i ismijavati, ili prihvaćati i stupiti u odnos s njim.

I Freud govori o ideji Boga, ali uvijek kod drugih. Zašto? – pita se Rizzuto. Jer nije shvatio jedan osnovni mehanizam našeg uma. Piše ona: »Freud smatra Boga i religiju pukom djetinjom iluzijom i u svojim spisima je pozvao čovječanstvo da ih odbaci kao takve. Ali stvarnost i iluzija nisu proturječni pojmovi. Psihička realnost, ona beskrajna dubina koju je Freud s toliko

9 Usp. GENNARI, G., Figli di Dio, in DE FIORES, S., GOFFI, T., EDD., *Nuovo dizionario di Spiritualità*, San Paolo, Cinisello Balsamo 1985.

vještine otkrio, ne može postojati bez onog tipično ljudskog prijelaznog prostora, koji je posvećen igri i iluziji (...) Tražiti od zrele, odrasle osobe da se odrekne Boga značilo bi isto što i tražiti od Freuda da se odrekne svoje kreature, psihoanalize i one »iluzije« koju ona nudi na polju znanosti. Riječ je o ovom: čovjek ne može biti čovjek bez iluzija. Vrsta iluzije koju biramo: znanost, religija, umjetnost ili bilo što drugo, otkriva našu osobnu povijest, prijelazni prostor što ga je svaki od nas stvorio između svojih objekata i samoga sebe da bi našao jedno »mjesto odmora« u kojem živi.¹⁰

U naravi je ljudskog bića da od najranijeg djetinjstva pa sve do posljednjeg daha vrednuje, bira i kombinira, najprije s igračkama, lutkama i životinjama, zatim s idejama, riječima, slikama, zvukovima i pojmovima. Nikad ne prestajemo tražiti bijeg u neku ideju koja nas zadovoljava i da tako stvaramo naš svijet, bilo od drveta, cigli i željeza, bilo od novca i čvrstih ekonomskih ugovora, po čvrstim vezama prijateljstva i pripadnosti, po teorijama koje uokviruju naš život. Znanost je u biti jedna velika iluzija. Istina, ostaje pitanje, kako vrednovati te različite »iluzije«, ali je činjenica da iluzija i stvarnost nisu dva proturječna pojma, premda nisu ni istovjetni.

Za shvaćanje univerzalnosti duševne funkcije potrebno je naći vezu između stvarnosti i iluzije. Polazište je sposobnost za simboliziranje i maštanje. Već se mala djeca bore za smisao u jednom svijetu koji je golem, tajnovit i pun razočaranja, isto kao što činimo mi odrasli. Stoga nije znak neuroze ako neko dijete govori o vješticama, niti je znak nezrelosti, još manje neuroze ako neki odrasli vjeruje u Boga. Stoga je neobično i neshvatljivo da upravo Freud i Marx pokazuju toliku drskost kadgod su suočeni s fenomenom religije. Istina je da se religiozna misao može i, na žalost, često stvarno iskorištavala protiv ljudi, ali isto vrijedi i za marksizam i za psihoanalizu. Marxova početno jasna misao postala je futurističko buncanje, a Freudovi klinički spisi pretvorili su se u pokret s posvećenom elitom, hereticima i sektaristima.¹¹

Razvojni put zrele religioznosti

Razvojni put religioznosti je drukčiji nego što naivna psihoanaliza misli kad govori o projekciji oca. Winnicot i Rizzuto povezuju religioznu misao s onim tipom mišljenja koje mi stvaramo od ranog djetinjstva pa sve do starosti, kao stvorenja koja traže sigurni odgovor na pitanje o smislu života.

10 Usp. COLES, R., *La vita spirituale dei bambini*, Rizzoli, Milano 1990, 22–23.

11 Primjerice, WEBSTER, R., *Why Freud was wrong. Sin, science and psychoanalysis*, Harper Collins, London 1995. Autor posvećuje čitavo jedno veliko poglavlje dokazivanju paralelizma psihoanalize i religioznog sistema. Premda je knjiga na nekim mjestima neukusna u tretiranju kršćanske prakse ispovijedi, ipak uvjerljivo pokazuje »neznanstveni« karakter psihoanalize. Također Cioffi govori o Freudovoj »pseudoznanstvenosti«: CIOFFI, F., *Freud and the Question of Pseudoscience*, Open Court, Chicago 1998.

Povijest filozofije i do određene mjere povijest teologije jest povijest odgovora na ovo pitanje.

Čitavo Freudovo djelo »Budućnost jedne iluzije« moglo bi se staviti kao nota za Pascalove *Misli*. Za Pascala potraga za Bogom jest intelektualno traganje koje se događa ne samo preko rituala i molitve, kako hoće Freud, nego preko svih iskustava života. Pascal razlikuje dva načina kako se stiže do pojma Boga; neki stižu do njega gotovo intuitivno, drugi preko razmišljanja i traganja, iščekujući da im Bog udijeli duhovno shvaćanje. I stvarno, u prvom slučaju prepoznamo one koje James naziva »jednom rođeni« (primjerice, sv. Terezija iz Lisieuxa, ali i mnogi jednostavni vjernici), a drugi su »više puta rođeni«, tj. obraćenici.¹² Možemo se sjetiti, primjerice, Charlesa de Foucaulda, koji doživljava svoje obraćenje, svoje »otkriće Boga« u odrasloj dobi.

Značajka je tog načina nalaženja Boga, odnosno »psihološkog shvaćanja« da je izravno stavljeno u službu ljubavi. Kad je Charles postao svjestan da Bog postoji i da se za njega brinuo sve dosad, u njemu se rađa neopoziva zaljubljenost: »Kad sam shvatio da Bog postoji, znao sam da neću moći živjeti drugačije, nego za njega.«¹³ Drugim riječima, u pozadini rađanja duhovnog života ne stoji psihoanalitička projekcija zemaljskog oca, nego treba primijeniti drukčiju psihologiju: to je otkriće »živoga Boga«, tj. sasvim posebna predodžba Boga koji nas spašava, kako se nadamo i kako se molimo, iz naše, inače apsurdne situacije.¹⁴

Kao konkretan dokaz Coles opisuje svoje iskustvo s jednom djevojčicom od 8 godina u bostonskoj Dječjoj klinici. Djevojčica je bila jako vezana uz Katoličku crkvu i neprestano je o tom htjela pričati. Njezin supervizor je rekao da će vidjeti kako će uskoro početi pričati o svojoj seksualnosti i dječjim traumama, no djevojčica nikako da prihvati takav izazov. Jednog se dana čak pobunila: »Svi vi hoćete čuti od mene samo moje probleme, a ne uzimate ozbiljno moju vjeru.« Tada sam shvatio, piše Coles, da nisam dopuštao djevojčici da govori o jednom vrlo važnom dijelu svog života. Postupno sam shvatio koliko je zamršen njezin duhovni život koji nije mogao biti jednostavno poistovjećen s njezinom religioznošću. Upravo ta distinkcija otvorila mi je oči da, kad je riječ o religiji, mora postojati i jedna drukčija psihologija, a ne samo ona psihoanalitička. Za nju je Bog bio živa osoba.

Prema Freudu religija se može dostatno protumačiti kao »nostalgija za ocem«. U svom djelu »Jedno sjećanje iz djetinjstva Leonarda da Vinci« analizira odnos Da Vinci sa svojim ocem i smatra da je mogao otkriti, s

12 Usp. JAMES, W., *Le varie forme della coscienza religiosa*, Bocca, Milano 1945.

13 FURIOLI, A., *L'amicizia con Cristo in Charles de Foucauld*, Morcelliana, Brescia 1980. Odličnu razradu ovog procesa nalazimo u KODIYAN, F., *Conversion Trajectory of Charles de Foucauld*, PMI Publ., Bangalore 1998.

14 Usp. COLES, R., *La vita spirituale dei bambini*, cit., 22–26.

jedne strane, težnju da oponaša oca, težnja koja je bila definitivno štetna za kreativnost mladog Leonarda, s druge strane, revolt protiv oca i svakog autoriteta. Po toj neovisnosti duha mogao je Leonardo postati prvim modernim istraživačem naravi. Također na području religije, Leonardo je prešao s religije dogmi na potpuno osobnu religiju. U tom je kontekstu Freud formulirao svoju poznatu tezu da osobni Bog psihološki nije ništa drugo doli zemaljski otac podignut na nebo. U sintezi, religija se može protumačiti kao sublimacija roditeljskih figura.

Vergote prihvaća Freudovu ideju sublimacije uz jednu značajnu ispravku. Sublimacija može protumačiti neke oblike deformirane religioznosti, ali ne njen nastanak, a još manje rađanje ideje o Bogu. Za razvoj istinske religioznosti ulazi u igru još jedan psihološki proces: medijacija. Radi se o percepciji vrijednosti. Ovo vrijedi na poseban način za kršćanstvo kao objavljenu religiju. Ne daje čovjek ime Bogu, nego Bog objavljuje sebe kao oca. To je proces suprotan sublimaciji do te mjere da snažno ispravlja i deformacije uzrokovane sublimacijom.¹⁵

Zrelost je gotovo neprikladan pojam za čovjeka. Za odraslu životinju se može reći da je zrela, ali čovjekova zrelost je otvorenost, hod prema punini. U tom smislu zrelost nije stanje, nego proces. Zrelost se ipak može opisati kao osobnost čvrstog *Ja* (karaktera), jer samo jako *Ja* može odoljeti sebičnosti. Temelji jakog *Ja* postavljaju se u obitelji, osobito u prvih pet godina života. Osnovna zadaća ove dobi jest prihvaćanje samoga sebe preko sigurnosti da smo prihvaćeni od drugih. Stoga osim potrebe za hranom i toplinom, i mnogih drugih drugih tjelesnih pažnja, mala djeca imaju snažnu potrebu za ljubavlju. A ta ljubav u biti ima dva obličja.

Prije svega i iznad svega, dijete ima potrebu za bezuvjetnim prihvaćanjem, tj. ljubavlju koja sve prihvaća, koja ga zakriljuje i štiti bez obzira na to koliko ono stvara neugodnosti, ili znači teret. To je obično majčinska ljubav. Odgojitelji su uočili da dijete katkad namjerno postaje zločestim, vjerojatno gonjeno jednom nutarnjom sumnjom, tj. da dobije potvrdu da ga majka voli i onda ako je »zločesto«. Kadikad neko dijete krade jer čezne za ljubavlju; novac što ga uzima može služiti kao zamjena za ljubav koju stvarno traži. Majka je glavni obzor djetetova života; ako je u dubini svog bića dijete uvjeren da ga majka voli, početak će živjeti s osjećajem da je svijet mjesto sreće. Vjerojatno ništa nije toliko važno na putu prema kasnijoj zrelosti od sigurnosti bezuvjetne majčine ljubavi.

Ali kad se jednom stekla ta sigurnost na zadovoljavajući način, postaje važnom druga vrsta ljubavi: uvjetovana ljubav, tj. ljubav koja stavlja zahtjeve djetetu, koja osuđuje kad se dijete zlo ponaša, koja ga potiče da se ponaša dobro. Zapravo, povrh sigurnosti bezuvjetne ljubavi, uz nutarnje sigurnosti

15 Usp. VERGOTE, A., *La psychanalyse à l'épreuve de la sublimation*, Cerf, Paris 1997., 206.

da je dijete voljeno zbog samoga sebe, djetetu je potrebna i sigurnost da njegovi zli impulsi i ponašanja, kojih se potajno boji ali koje ne može još kontrolirati, neće biti dopušteni, nego će biti podložni kontroli i ispravljeni. Dijete cijeni vanjsku disciplinu kad zna da u pozadini stoji ljubav.

Ima još jedan razlog za važnost ljubavi koja postavlja zahtjeve. Bezuvjetna majčina ljubav dar je koji dolazi izvana, ona je milost: dijete je ima ili nema i ne može učiniti ništa da je osigura. Ali ljubav koja postavlja zahtjeve može biti zaslužena. Malo dijete zna da će otac i majka biti zadovoljni ako bude činilo što oni očekuju od njega; tako ima poticaj da se trudi, da se ponaša dobro, da postepeno nadiđe djetinjaste stavove.

Obično se prva vrsta ljubavi povezuje s majkom, a druga s ocem, premda ustvari i jedno i drugo mogu voljeti na jedan ili drugi, odnosno na oba načina. Razlika između te dvije vrste ljubavi možda se nalazi više u djetetovoj glavi nego u roditeljskim osjećajima. Život djeteta je mnogo lakši ako može asociirati dobrobit i utjehu s majkom a disciplinu i autoritet s ocem. Ono tada zna koji je njegov položaj i čega se treba držati. Mudri roditelji to shvaćaju i surađuju u djetetovu korist. Sigurnost da ga okružuje i podržava jaka ljubav oca i majke omogućuje djetetu da prihvati sebe, da kontrolira svoje osjećaje ljutnje i straha bez nepotrebnih potiskivanja, da raste u povjerenju i otvorenosti koje će biti teško poljuljati poslije u životu.¹⁶

Suvremena se psihologija ne bi trebala bojati dublje proučavati Bibliju. Tamo nalazimo Boga i kao oca i kao majku. Kad Biblija govori o Bogu ocu, to ime je uvijek u službi označivanja Božjeg stava prema čovjeku koji povijesno dijalogizira s njim, koji se objavljuje kao onaj koji je prisutan. U tom imenu uključena su oba vidika ljubavi: i majčinska i očinska. Tako nas uči i *Katekizam Katoličke crkve*. Nazivajući Boga ocem, jezik vjere izražava dva vidika: da je Bog prapočelo svega i ima apsolutni autoritet, ali koji je istodobno sama dobrota i nježnost za svu svoju djecu. Ta nježnost božanskog očinstva može se izraziti također slikom majčinstva, koja još jače izražava Božji odnos prema svojoj djeci (KKC br. 200 i dalje). Otkriće takvog Boga osnovni je pokretač zdravog duhovnog života, a to je proces koji traje čitav život.¹⁷

Zaključak

Krenuli smo od psihološke analize uloge oca u psihičkom razvoju djeteta i uočili da prisutnost odnosno odsutnost oca u djetetovu životu ostavlja tragove u njegovu traganju za vlastitim identitetom. Treba ipak pripomenuti da taj utjecaj ne utemeljuje ishod formiranja identiteta, nego samo olakšava odnosno otežava njegovo ostvarenje. Kad je riječ o religioznom razvoju, vrijedi ista paradigma: formiranje slike o Bogu ocu ne događa se s pomoću

16 Usp. BRYANT C., *Psicologia del profondo e fede religiosa*, Cittadella, Assisi 1989., 110–113.

17 Usp. FRIELINGS DORF, K., *Dämonische Gottesbilder*, Grünewald, Mainz 1992.

projekcije, nego se ravna po mehanizmu racionalne elaboracije. Kakvoća slike zemaljskog oca može olakšati ili otežati taj proces, ali ga ne utemeljuje. Teološka refleksija tome dodaje, kako pojam Boga Oca u Starom i Novom zavjetu nije plod ljudskog traganja za imenom Boga, nego proizlazi iz Božje samoobjave sebe u odnosu prema čovjeku. A opći zaključak gornjih analiza mogao bi se sažeti u jednu rečenicu: religija nije puka psihološka funkcija koja se razvija automatski, nego je ishod čovjekova aktivnog traganja za smislom života. U tom traganju mogu drugi pomoći ili odmoći, ali pred pitanjem Boga svatko stoji zapravo sam.

THE IMPORTANCE OF THE FATHER FOR A HEALTHY SPIRITUAL LIFE

Mihály SZENTMÁRTONI

Summary

Discussion about the importance of the father for a child's psychological development is gaining in significance with the increasingly blurred role of the father in the family system. The article investigates the importance of the father's presence in a child's life, remarking at the same time that although this presence is significant it is not the basis of a child's life. This also can be transposed to the religious development of the child. The father's image does not create the picture of God, but is only symbolic. The religious development comes about due to a psychological process of differentiation and discernment and not projection. Religion is not a mere psychological function, but rather a person's stance towards reality.